

Dzieje Niemców

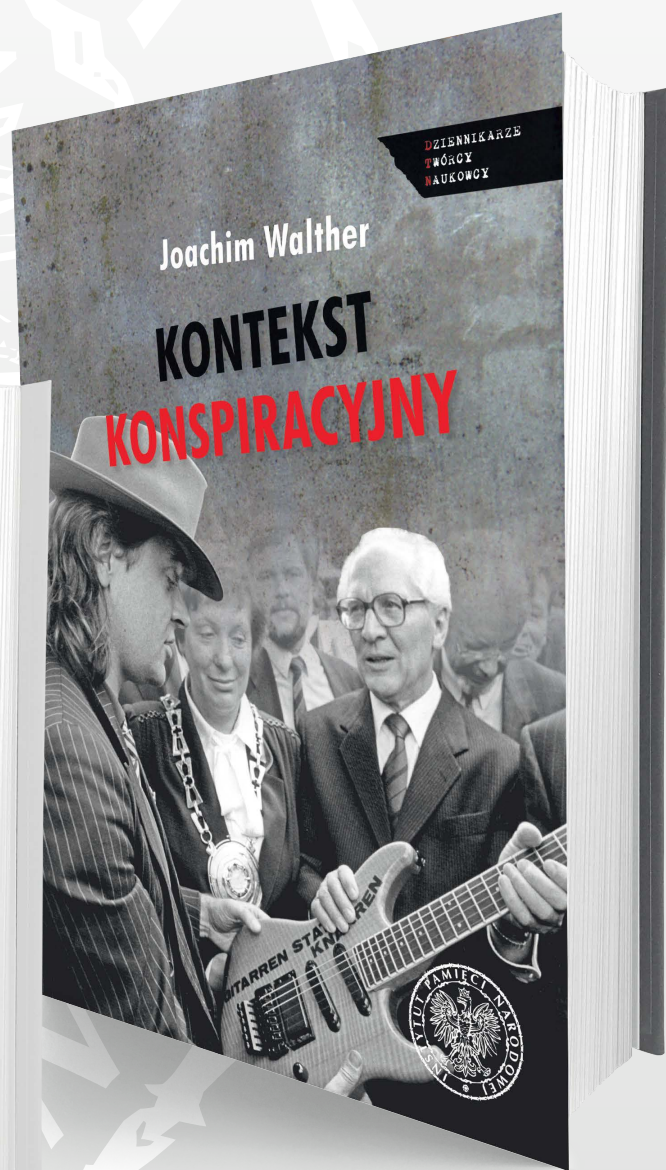
Historia aż nazbyt bogata

- Od Germanów i Ottonów do Angeli Merkel • Trzy Rzesze, trzy republiki
- Cesarze, królowie, kanclerze • Humanści i zbrodniarze • Triumfy i traumy

**Wydawnictwo IPN
poleca!**

ipn.poczytaj.pl

Porcelanowa figurka
żołnierza z manufaktury
miśnieńskiej, Saksonia,
ok. 1760 r.

Wszystkie twarze Niemców

Wraz z odejściem Angeli Merkel w Niemczech kończy się pewna polityczna epoka naznaczona traumą hitleryzmu i powojennego podziału kraju. Heinrich August Winkler, współczesny historyk niemiecki, którego esej zamyka to wydanie „Pomocnika”, zwraca uwagę, że zdominowała w świadomości Niemców ponad dwa tysiące lat ich historii.

W jakimś sensie ta uwaga odnosi się nie tylko do Niemców. W pełni zasadna ze strony ofiar potrzeba rozliczenia niemieckiego narodu z tych dwunastu lat (1933–45), gdy wybrał sobie Adolfa Hitlera na kanclerza/wodza i poszedł za nim jak w dym, aż po wojnę i ludobójstwo, a u wielu próba zrozumienia, jak do tego w ogóle mogło dojść – przystania resztę bogatej, aż może nazbyt, niemieckiej historii. Doświadczyliśmy zresztą tego na sobie – w kolekcji „Pomocników Historycznych” są zeszyty poświęcone Trzeciej Rzeszy, Prusom, obu wojnom światowym, sąsiedztwu polsko-niemieckiemu. Nie było całościowej, opowiedzianej przez najlepszych badaczy, historii Niemców. Warto więc może i na własnym podwórku poszerzyć historyczny horyzont.

Zapraszamy na wędrowkę przez różne wcielenia niemieckiej Rzeszy (bywała ona potężna, ale często tylko rozległa terytorialnie), która ostatecznie stała się federalną, demokratyczną republiką w samym centrum Europy i Unii Europejskiej.

Jerzy Baczyński
Redaktor naczelny
POLITYKI

Leszek Będkowski
Redaktor POMOCNIKÓW
HISTORYCZNYCH

*PS: Chcemy tym wydaniem „Pomocnika” uhonorować pamięć prof. **Włodzimierza Borodzieja**, wybitnego historyka, badacza i znawcy spraw niemieckich. Niezwykle aktywny naukowo, dydaktycznie i społecznie, znajdował czas, by wspierać nas swą wiedzą i piórem; pisał do POLITYKI, „Pomocników Historycznych”, był członkiem kapituły Nagrody Historycznej POLITYKI. Przyjął też propozycję współpracy przy niniejszym wydaniu „Pomocnika”, niestety, śmierć Profesora ją przerwała.*

Spis treści

Prolog. Era Angeli	8
Skąd się wzięli Germanowie	16
Pierwsza Rzesza	22
Od kiedy Niemiec Niemcem	31
Na prawie niemieckim	36
Rewolucyjna reformacja	38
Czym ta Rzesza	44
Wielcy filozofowie	48
Od Starej do Drugiej Rzeszy	50
Das Kaiserreich	57
Skok w nowoczesność	65
Wielcy uczeni	72
Wielcy kompozytorzy	74
Ziemie obiecane	76
Od kaisera do führera	83
Wielcy twórcy sztuki	88
Państwo wodza	92
Naród pod bronią	102
Od okupacji do zjednoczenia	104
Znane marki	116
Miejsca ikoniczne	118
Wielo-język	120
Na granicy słowa	126
Dziesięć kroków przez literaturę	127
Także wielcy	131
Wojny i traumy	134
Współczesność niemieckiej historii	142

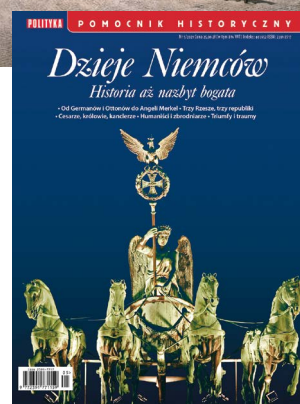
Detale

System kanclerski	12
Legenda lasu	18
Korona Karola Wielkiego	23
Archipelag Rzeszy	26
Powab Hanzy	29
Germańskie mity	33
Germania	34
Tezy Lutra	39
Wojna chłopska	40
Pietyzm	41
Protestanckie probostwo	42
Orzeł	46
Pieśń Niemców	53
Krzyż Żelazny	55
Otto von Bismarck	58
Spóźnione mocarstwo kolonialne	60
Niemiecki Wschód	61
Ogródek działkowy	63
KKK	64
Kruppowie	66
Reformy humboldtiańskie	67
Królewskie Pruskie Koleje Państwowe	68
Junkrowie	69

Brama Brandenburska w Berlinie, zaprojektowana przez Carla Gottharda Langhansa, zbudowana w latach 1788–91, na fotografii z końca XIX w.

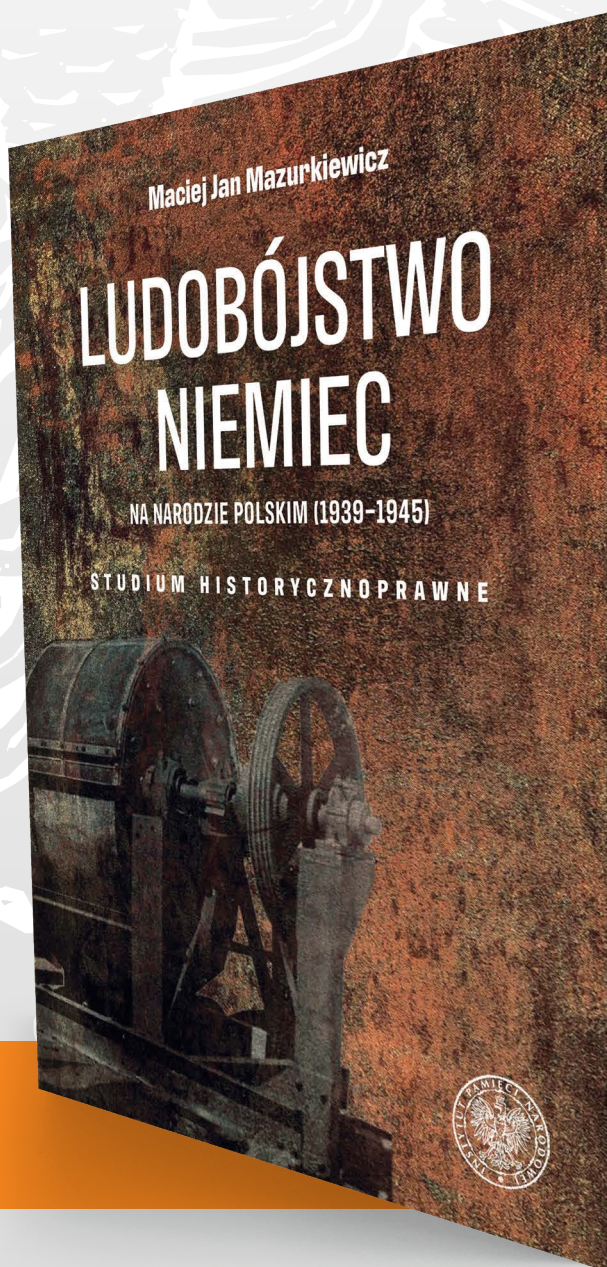
Na okładce: Kwadryga powożona przez rzymską boginię zwycięstwa Wiktorię, zwieńczenie Bramy Brandenburskiej w Berlinie, projekt Johanna Gottfrieda Schadowa z 1793 r.

Leitzowie i leica	70
W Stanach Zjednoczonych	79
W Namibii	80
W Ameryce Południowej	81
Weimarski Bauhaus	86
Wzorcowy KL Dachau	98
Pożar Reichstagu	98
Jud Süß	99
Marlene Dietrich	100
Norymberga	100
Ucieczka i wypędzenie	101
Cud gospodarczy	112
Marka sama w sobie	112
Frakcja Czerwonej Armii	113
Historikerstreit	113
Die Mannschaft i cud w Bernie	114
Samochód ludowy: volkswagen vs. trabant	114
Jesteśmy narodem/Jesteśmy jednym narodem	115
Oktoberfest i Bierhalle	115
Wurst	115
Klasyka weimarska	123
Słownik braci Grimm	124
Nasi najlepsi (Unsere Besten)	133
Germania kontra Italia	136
Matka z nieżyjącym synem	138
Unoszcy się anioł	139
Austria: sojusznik Hitlera czy ofiara?	144

**Wydawnictwo IPN
poleca!**

ipn.poczytaj.pl

Autorzy

Miłoslawa Borzyszkowska-Szewczyk – dr hab., prof. Uniwersytetu Gdańskiego, germanistka, literaturoznawczyni, tłumaczka, kieruje Pracownią Badań nad Narracjami Pamięci Pogranicza na Wydziale Filologicznym UG.

Jerzy Holzer (1930–2015) – prof. dr hab., historyk i politolog, autor licznych prac z zakresu historii Europy XX w.

Karol Jałochowski – fizyk, popularyzator wiedzy naukowej, publicysta POLITYKI.

Jerzy Kochanowski – prof. dr hab., pracownik Wydziału Nauk o Kulturze i Sztuce Uniwersytetu Warszawskiego, badacz dziejów najnowszych społeczeństw środkowej Europy, redaktor naczelny „Przeglądu Historycznego”.

Ryszard Kaczmarek – prof. dr hab., historyk, pracownik Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, zastępca dyrektora Biblioteki Śląskiej w Katowicach, badacz m.in. historii Śląska oraz stosunków polsko-niemieckich w XIX–XX w.

Adam Krzemiński – germanista, analityk spraw niemieckich i stosunków polsko-niemieckich, publicysta POLITYKI.

Wojciech Kunicki – prof. dr hab., germanista i tłumacz, pracownik Instytutu Filologii Germańskiej Uniwersytetu Wrocławskiego.

Jan M. Piskorski – prof. dr hab., historyk, pracownik Instytutu Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Szczecińskiego, zajmuje się m.in. historią porównawczą Europy.

Maciej Ptaszyński – dr hab., pracownik Wydziału Historii Uniwersytetu Warszawskiego, interesuje się reformacją, dziejami nowożytnej Rzeszy oraz historią idei politycznych.

Krzysztof Ruchniewicz – prof. dr hab., dyrektor i kierownik Katedry Historii Najnowszej w Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im. Willy’ego Brandta Uniwersytetu Wrocławskiego, pracownik Instytutu Historycznego tejże uczelni, badacz historii Niemiec i stosunków polsko-niemieckich w XX w.

Marek Sobczak – dr, malarz, grafik i rysownik, pracownik POLITYKI.

Adam Szostkiewicz – analityk problematyki międzynarodowej, społecznej, dziejów Kościoła, publicysta POLITYKI.

Dorota Szwarzman – krytyczka muzyczna, publicystka POLITYKI.

Tomasz Targański – historyk i popularyzator wiedzy, współpracownik POLITYKI.

Robert Traba – prof. dr hab., historyk, politolog i kulturoznawca, pracownik Instytutu Studiów Politycznych PAN, do grudnia 2020 r. współprzewodniczący Polsko-Niemieckiej Komisji Podręcznikowej.

Miron Urbaniak – dr hab., historyk, prof. w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego, autor opracowań z zakresu inżynierii cywilnej, przemysłu, techniki i kolejnictwa w ujęciu historycznym oraz technicznym.

Heinrich August Winkler – prof., jeden z najwybitniejszych niemieckich historyków dziejów najnowszych, autor m.in. czterotomowej „Historii Zachodu”, a także suplementu „Czy Zachód się rozpadnie”; na język polski przetłumaczono jego dwutomową historię Niemiec w XIX i XX w. „Długa droga na Zachód”.

Przemysław Wiszewski – prof. dr hab., historyk, specjalizuje się w historii średniowiecza, Kościoła, w historiografii, ikonografii, historii nowożytnej, od 2020 r. rektor Uniwersytetu Wrocławskiego.

Andrzej Wypustek – dr hab., historyk starożytności, tłumacz, eseista i popularyzator nauki, pracownik Zakładu Historii Starożytnej Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego.

Marek Zybyra – prof. dr hab., historyk literatury i kultury, kierownik Katedry Germanistyki w Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im. Willy’ego Brandta Uniwersytetu Wrocławskiego, zajmuje się komparatystyką polsko-niemiecką.

Nazwa państwa

Święte Cesarstwo Rzymskie (Heiliges Römisches Reich, 962–1806) – od XV/XVI w. jako Święte Cesarstwo Rzymskie Narodu Niemieckiego (Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation) – jest potocznie nazywane Pierwszą Rzeszą (Erstes Reich) lub Starą Rzeszą (Altreich). Cesarstwo Niemieckie (Deutsches Kaiserreich, Deutsches Reich 1871–1918) – Drugą Rzeszą (Zweites Reich). Między jedną a drugą Rzeszą istniały: napoleoński, kadłubowy i efemeryczny Związek Reński (Rheinbund, 1806–13) oraz ustanowiony na kongresie wiedeńskim Związek Niemiecki (Deutscher Bund, 1815–66).

Państwo, które powstało po klęsce Niemiec w Wielkiej Wojnie (1918), oficjalnie nosiło nazwę Rzeszy Niemieckiej (Deutsches Reich). Republika Weimarska było określeniem potocznym. (W Weimarze obradowało zgromadzenie narodowe uchwalające konstytucję; wybrano – symbolicznie – miasteczko rozstawione przez Goethego i Schillera). Państwo zachowało charakter federacyjny (z podziałem na kraje mające własne parlamenty). Tę federacyjność zniesiono po objęciu władzy przez Adolfa Hitlera (1933). Państwo pozostało przy urzędowej nazwie Rzesza Niemiec-

ka, ale w propagandzie mówiono o Trzeciej Rzeszy (Drittes Reich), a także Tysiącletniej Rzeszy (Tausendjähriges Reich), Rzeszy Wielkoniemieckiej (Grossdeutsches Reich), Wielkich Niemczech (Grossdeutschland). Dwie ostatnie nazwy wiązały się z rozszerzeniem granic państwa nazistowskiego w 1938 r., po przyłączeniu Austrii.

Po II wojnie światowej w zachodnich strefach okupacyjnych powstała (1949) Republika Federalna Niemiec (Bundesrepublik Deutschland). Charakterystyczne, że w PRL nazwę tę tłumaczono jako Niemiecka Republika Federalna, by odebrać RFN miano Niemiec, a zarazem uwypuklić odrębność Niemieckiej Republiki Demokratycznej (Deutsche Demokratische Republik), która powstała w sowieckiej strefie okupacyjnej (1949), i podkreślić fakt istnienia dwóch

państw niemieckich.

Zjednoczenie Niemiec w 1990 r. formalnie było przystąpieniem NRD do zasięgu oddziaływania ustawy zasadniczej Bundesrepublik Deutschland, RFN.

Porcelanowy dzbanek i manierka niemieckiego marynarza rezerwisty, ok. 1910 r.

Poczet władców

(BEZ TZW. ANTYKRÓLÓW I WŁADCÓW INCYDENTALNYCH)

KRÓLOWIE FRANKIJSY (768–846) I FRANKÓW WSCHODNICH (846–911)

Karolingowie

- **Karol I Wielki** 768–814, cesarz od 800
- **Ludwik I Pobożny** 814–840, współcesarz od 813
- **Lotar I** 840–855, współcesarz od 817
- **Ludwik II Niemiecki** 843–876 (pierwszy władca królestwa wschodniofrankijskiego po podziale imperium Karolingów)
- **Karloman** 876–880
- **Ludwik III Młodszy** 876–882
- **Karol III Gruby** 876–887, cesarz od 881
- **Arnulf z Karyntii** 887–899, cesarz od 896
- **Ludwik IV Dziecię** 900–911

KRÓLOWIE NIEMIECCY I CESARZE RZYMSKY (ŚWIĘTE CESARSTWO RZYMSKIE, PIERWSZA/STARA RZESZA, 962–1806)

(Władcy, którzy zostali koronowani w Rzymie przez papieża – z paroma wyjątkami – nosili tytuł świętego cesarza rzymskiego; od 1508 r. władca w momencie objęcia urzędu był wybranym cesarzem rzymskim, a jego koregent nosił tytuł króla rzymskiego).

Dynastia frankońska

- **Konrad I** 911–918 (wybrany na króla po wymarcu wschodniofrankijskiej linii Karolingów)

Ludolfingowie/Ottonowie

- **Henryk I Ptasznik** 919–936 (z Saksonii, od tej pory władzę wybierano spośród członków panującej dynastii)
- **Otton I Wielki** 936–973, cesarz od 962
- **Otton II 973–983**, koregent od 961, cesarz od 967
- **Otton III** 983–1002, cesarz od 996
- **Henryk II Święty** 1002–24, cesarz od 1014

Dynastia salicka

- **Konrad II** 1024–39, cesarz od 1027 (możny z Frankonii, krewny Ludolfingów, wybrany po ich wymarcu)
- **Henryk III** 1039–56, koregent od 1028, cesarz od 1046
- **Henryk IV** 1056–1105, koregent od 1054, cesarz od 1084
- **Henryk V** 1105–25, koregent od 1099, cesarz od 1111
- **Supplinburgowie**
- **Lotar III** 1125–37, cesarz od 1133
- **Hohenstaufowie**
- **Konrad III** 1138–52 (książę Szwabii, spokrewniony z dynastią salicką)
- **Henryk** koregent 1147–50
- **Fryderyk I Barbarossa** 1152–90, cesarz od 1155
- **Henryk VI** 1190–97, koregent od 1169, cesarz od 1191

- **Filip Szwabski** 1198–1208
- **Welfowie**
- **Otto IV** 1198–18, cesarz od 1209 (wybrany przez przeciwników Hohenstaufów, po śmierci Filipa Szwabskiego został jedynym władcą Niemiec)
- **Hohenstaufowie**
- **Fryderyk II** 1212–50, koregent 1196–97, cesarz od 1220
- **Henryk VII** koregent 1220–35
- **Konrad IV** 1250–54, koregent od 1237
- **Wielkie Bezkrólewie (1254–73)** (Po śmierci Konrada IV księżta niemieccy nie potrafili zgodnie wybrać jednego władcy, powoływano przedstawicieli różnych rodów, zasada wyboru króla spośród panującego rodu królewskiego poszła w niepamięć).

Habsburgowie

- **Rudolf I** 1273–91 (landgraf Alzacji, pierwszy ponownie zgodnie wybrany przez elektorów)
- **Dynastia Nassau**
- **Adolf** 1292–98
- **Habsburgowie**
- **Albrecht I Austriacki** 1298–1308
- **Luksemburgowie**
- **Henryk VII** 1308–13, cesarz od 1312
- **Wittelsbachowie**
- **Ludwik IV Bawarski** 1314–47, cesarz od 1328
- **Luksemburgowie**
- **Karol IV** 1346–78, cesarz od 1355
- **Wacław** 1378–1400, koregent od 1376, usunięty
- **Wittelsbachowie**
- **Ruprecht z Palatynatu** 1400–10
- **Luksemburgowie**
- **Zygmunt** 1410–37, cesarz od 1433
- **Habsburgowie**
- **Albrecht II** 1438–39 (książę Austrii, w czwartym stopniu potomek Albrechta I, zięć Zygmunta Luksemburskiego, został wybrany dzięki jego poparciu; od tej pory Habsburgowie na 300 lat zapewniali sobie elekcję, po reformacji także dzięki przewadze katolików wśród elektorów Rzeszy)
- **Fryderyk III** 1440–93, cesarz od 1452
- **Maksymilian I** 1493–1519, koregent od 1486, cesarz od 1508
- **Karol V** 1519–58, cesarz od 1530, abdykował
- **Ferdynand I** 1558–64
- **Maksymilian II** 1564–76, koregent od 1562
- **Rudolf II** 1576–1612, koregent od 1575
- **Maciej** 1612–19
- **Ferdynand II** 1619–37
- **Ferdynand III** 1637–57, koregent od 1636
- **Leopold I** 1658–1705

- **Józef I** 1705–11, koregent od 1687
- **Karol VI** 1711–40
- **Wittelsbachowie**
- **Karol VII Bawarski** 1742–45 (najbliższy powinowaty Habsburgów)
- **Dynastia habsbursko-lotaryńska**
- **Franciszek I Lotaryński** 1745–65 (były książę Lotaryngii, mąż Marii Teresy, córki Karola VI Habsburga)
- **Józef II** 1765–90, koregent od 1764
- **Leopold II** 1780–92
- **Franciszek II** 1792–1806 (ogłosił wygaśnięcie urzędu i godności cesarza rzymskiego, by zamknąć cesarzowi Francuzów możliwość jej odnowy)

PROTEKTORZY ZWIĄZKU REŃSKIEGO (1806–13)

- **Napoleon Bonaparte**, cesarz Francuzów, król Włoch
- **Karl Theodor von Dalberg**, arcybiskup Ratyzbony
- **Eugeniusz de Beauharnais**, wicekról Włoch

PREZYDENCI ZWIĄZKU NIEMIECKIEGO (1815–66)

(Zostawał nim cesarz Austrii z dynastii habsbursko-lotaryńskiej)

- **Franciszek I** 1815–35
- **Ferdynand I** 1835–48
- **Franciszek Józef I** 1850–66

PREZYDENCI ZWIĄZKU PÓŁNOCNONIEMIECKIEGO (1867–71)

- **Wilhelm I Hohenzollern**, król Prus od 1861

CESARZE NIEMIECCY (DRUGA RZESZA, 1871–1918)

Hohenzollernowie

- **Wilhelm I** 1871–88
- **Fryderyk III** 1888
- **Wilhelm II** 1888–1918, abdykował

PREZYDENCI RZESZY NIEMIECKIEJ (REPUBLIKA WEIMARSKA 1918–33, TRZECIA RZESZA 1933–45)

- **Friedrich Ebert** 1919–25
- **Paul von Hindenburg** 1925–34
- **Adolf Hitler** – jako wódz i kanclerz Rzeszy 1934–45, kanclerz od 1933

KANCLERZE REPUBLIKI FEDERALNEJ NIEMIEC (OD 1949)

- **Konrad Adenauer** 1949–63
- **Ludwig Erhard** 1963–66
- **Kurt Georg Kiesinger** 1966–69
- **Willy Brandt** 1969–74
- **Helmut Schmidt** 1974–82
- **Helmut Kohl** 1982–98
- **Gerhard Schröder** 1998–2005
- **Angela Merkel** 2005–21